

د افغانستان عاجل، بي طرفه موقت حکومت

هروي
طرحي

د افغانستان د بشر د حقوقو اعلاميه

Ketabton.com

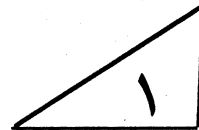
د رسالې نوم : دوي طرحې

طراح : حبيب الله رفيع

کمپوز : فرشته عمري

خپروونکی : دامان کتاب خپرولو مؤسسه.

د خپریدو کال: ۱۹۹۶/۱۳۷۵

د افغانستان له پاره د بي طرفه موقت حکومت طرح

يادښت

پر دې طرح باندې ما له هغه وخت نه فکر پيل کړې چې څلور کاله وړاندې په افغانستان کې د کمونستانو تر سقوط وروسته د اقتدار پر سر ليوڼۍ او خونړۍ جگړې پيل شوې.

ددې طرحې په ارتباط ما دا درې کاله وخت په وخت ليکنې کړې چې په بيلا بيلو څېړنو کې راغلي دي خو ددې طرح بشپړ شوی او وروستی شکل دا دی په دې رساله کې وړاندې کيږي او زه ددې رسالې له چاپيدو سره په خپلو ټولو هغو هيوادوالو چې د :

افغانستان ملي خپلواکي

د افغانستان ملي وحدت

او د افغانستان ملي مکتبې

غواړي غږ کوم چې دا طرح په غورولولي، که نیمگړتياوې پکښې ويني هغه ما ته وليکي او که نه نو ملاتړ يې وکړي او د يوه کلمه غږ په توگه يې دنړيوالو او هيوادوالو غوږونو ته ورسوي چې د تطبيق او پلي کولو له پاره يې کلمه کار او زيار تر سره کړو.

په درنښت

حبيب الله رفيع

پست بکس، نمبر (۱۳۰)، جي. پي. او

پيښور، پاکستان

سر لړه

د ۱۳۵۷ کال د غويي د اوومې نيټې د کودتا په کيدلو سره د افغانستان سياسي نظم او اداره له قانوني محور نه ووتل اوداسې گډ وډي شروع شوه چې خونړۍ پيښې او بې ساري جنايتونه ورسره مله وو، هيواد ته دلويو قدرتونو او د گاونډيو لويو او وړو هيوادونو لاسونه را اوږده شول او هر يوه هڅه وکړه چې په افغانستان کښې د ځان له پاره کسان ولري.

په ۱۳۵۸ کال کښې پر افغانستان د روسانو له وسله وال تيري سره حالات نور هم خراب شول، د کمونستانو او مجاهدينو تر منځ جگړې تودې شوې چې د ملت مطلق اکثريت د مجاهدينو تر څنکې ولاړ ؤ او د همدې ملي قيام اوملي مقاومت له امله کمونستان ورځ په ورځ له ماتو او شکستونو سره مخامخ کيدل او د قدرت ساحه يې تنگيدله څو چې روسان وتبتيديل او کمونستانو د خپلې ماتې په منلو سره د ملگرو ملتو د سولې طرحې ته غاړه کښيښوده.

له بلې خوا د مجاهدينو بيلا بيلو ډلو چې له بيلا بيلو هيوادونو سره ايډيالوژيکي او د گډو گټو په اساس اړيکې پيدا کړې وې او د هغوی د گټو د ساتندويي ژمنه يې ورسره کړې وه د هغوی په تحريک د ملگرو ملتو د سولې پلان رد کړ او هرې ډلې قدرت ته د رسيدو له پاره د کمونستانو له ماتې خوړلو خو وسله والو ډلو سره د نژادي او ژبني اړيکو په اساس د افغانستان په واحد ملت کښې يوه بله خطرناکه لويه رامنځ ته کړه او د مجاهدينو او کمونستانو دوې مقابلې ډلې تجزيه شوې او يو نوی تشکيل يې وموند په دې ډول چې د يوې ژبې او نژاد مجاهدين د همغږي ژبې او

نژاد له کمونستانو سره ملگري شول او د بلې ژبې او نژاد مجاهدين له همژبو او هم نژاده کمونستانو سره ودریدل او یو ځل بیا د ۱۳۷۱ کال د ثور په لومړۍ اوونۍ کښې د اقتدار ناولي جنگونه په افغانستان خصوصاً کابل ښار کښې پیل شول او د افغانستان ملت د نړۍ لویو او گاونډیو هیوادونو د خپلو گومارل شویو کسانو او ډلو په وسیله له نویو مصیبتونو او بدبختیو سره مخامخ کړ.

د ژبې او نژاد، اکثریت او اقلیت په دعویو جوړې شوي موضعگیری له دې امله چې په شخصي اغراضو ولاړې وي، ډیر ژر وشوړیدې او د هیواد په جگړه کښې ښکېلو، وسله والو او د قدرت مدعي ډلو نوي-نوي وفاداری رامنځ ته کړې، هغه ډله چې پرون له دې بلې ډلې سره دښمنه او له هاغه بلې سره دوسته وه، نن له هغې سره دوسته او له دې سره دښمنه شوه خو د ملت بدبختي ورځ په ورځ زیاته شوه ځکه د جگړه مارو ډلو موضعگیری او ملگري بدلې شوي خو د جگړې وضع نه یوازې دا چې بدله نه شوه بلکه لا وحشیانه شوه او دا دي په دې څلور کلنه موده کښې چې د واک د ساتلو او واک د نیولو مسابقه روانه ده، د افغانستان تر څلویښت زرو (۴۰۰۰۰) تنو زیات کسان پکښې ووژل شول او زموږ ټوله مادي او معنوي هستي پکښې برباد شوه.

په دې توگه ټول داخلي انتلافونه او وسله والې ډلبندي چې ملي ملاتړ ورسره نه و ناکامې شوي او افغانستان عملاً د ملوک الطوائفی زرگونو کلونو وړاندې دورې ته ننوت او هم کومې هڅې چې لویو قوتونو او گاونډیو هیوادونو وکړې بې نتیجې پاتې شوي، امریکې د افغانستان په باب د نړیوال کنفرانس په نامه د خپلې خوښې ډلې وروغوښتلې او د افغانستان په ډلو کښې یې د سکني او نا سکه کړښه راکښله او ایران د امریکې په مقابل کښې همداسې اقدام وکړ او هغوی بیا د خپلې خوښې کسان وروغوښتل چې دې کنفرانسونو هم نه یوازې دا چې کومه گټه ونه کړه بلکه تشنج یې لا زیات کړ او په افغانستان کښې یې د وسله والو ډلو د نفاق اور ته نور هم لمن ووהל.

نو اوس د افغانستان په جگړه کښې ښکېلو ځواکونو چې د اقتدار د ناولو جگړو په وسیله یې د خپلو ټولو ادعا گانو تقدس له لاسه وتلی، باید دا درک کړي وي چې د افغانستان پر مسلمان او قهرمان ملت د زور حکومت څوک نه شي کولای، د افغانستان په مؤمن او یو موټي ملت کښې نژادي، ژبني، سیمه ییز او مذهبي بیلتونونه را پیدا کول ځای نه لري او د راپیدا کونکو تر مختوری پرته یې بله نتیجه نه راوړي.

دوی باید دخدای په خاطر، د قرآن په خاطر او د با ایمانه ملت د قربانیو او قهرمانیو په خاطر له وسله والو سیالیو نه تیر شي او د في سبیل-
الله جهاد د دعوي د تحقق له پاره د قدرت جنگونه پریردي او خپل قهرمان او اتل ملت ته د تنفس او د خپل برخليک د ټاکلو موقع ورکړي او
پریردي چې هغوی د افغانستان اداره د قانوني بهیر غیږې ته واچوي او د وران شوي افغانستان د بیا ودانولو کار پیل شي.
له بلې خوا د افغانستان گاونډیان او د افغانستان په پېښو کښې ککړ ټول هیوادونه باید په افغانستان کښې د خپلو لاسپو شو حکومتونو د
جوړولو فکر له سره ویاسي او ددې ټکو په نظر کښې نیولو سره چې د افغانستان مسلمان او په آزادی، مین ملت په خپل هیواد کښې د هیچا
گوداګی حکومت نه مني، په ګډه د یوه داسې حکومت په رامنځ ته کولو کښې مرسته وکړي چې د افغانستان ملي وحدت تأمین کړي، د افغانستان
ملي خپلواکي وساتي او د افغانستان ملي ګټې په نظر کښې ولري. داسې حکومت به د آرامۍ په راوستلو او د یوه قانوني بنیاد په درلودلو سره له
ټولو گاونډیانو سره د وروړۍ اړیکې ټینګوي او د دوه اړخیزو ګټو په نظر کښې نیولو سره به له دوی سره راکړې ورکړې او راشې درشې کوي.
ددې ټکو په نظر کښې نیولو سره د افغانستان د شخړې د بیړني حل او د هیواد د قانوني بهیر غیږې ته د لویدو له پاره دا لاندې پر له پسې
پړاوونه باید په ګام په ګام عملي شي:

لومړی ګام

نړيوال کنفرانس
او
د اغيزمنو کسانو اضطراري جرګه

مور وینو چې د افغانستان ستونځه دوه اړخونه لري چې یو خارجي او بل داخلي اړخ دی چې داخلي اړخ هم له خارجي اړخ سره تړلی او دواړه یو ځلې باید حل شي نو ددې دوه اړخیزو ستونځو د حل له پاره باید په یوه وخت کېنې خو سره جلا یونړیوال کنفرانس او یوه لویه جرګه دایر کړای شي.

د ملګرو ملتونو تر ادارې لاندې جوړ شوي نړیوال کنفرانس کېنې به د نړۍ لوی هیوادونه او د افغانستان په پېښو کېنې د خپل هیوادونه دې نتیجې رسېږي چې د افغانستان روانه وضع ددوی یوه په ګټه هم نه ده او په همدې بنا به په ورسره تړلو ډلو باندې وسلې او پیسې بندوي او یوه حل ته به یې هڅوي.

له بلې خوا به وسله وال ځواکونه د جگړې په بندولو سره ملت ته موقع ورکوي چې د هیواد په یوه سوله ناکه سیمه کې د اغیزمنو کسانو یوه اضطراری جرگه راوبولي. د جرگې په ترکیب کې به د وسله والو تنظیمونو مشران، د هیواد لوی او ځواکمن قوماندانان، د ولایاتو او اولسوالیو اغیزمن سپین بڼی، مخور، عالمان او روشنفکران شامل وي چې شمیره به یې له ۵۰۰ تر ۶۰۰ تنو پورې کیږي. ددې کسانو په خوښولو کې به تر هر څه وړاندې ددوی اغیزمنتوب په نظر کې ونیول شي او دې ټکي ته به کتل کیږي چې له نظامي، اولسي او فکري نظره دده پرېکړه څومره درنښت درلودلای شي.

د نړیوال کنفرانس او د لویې جرگې د پرېکړو د هم آهنگۍ له پاره به د لویې جرگې یو هیأت په نړیوال کنفرانس کې د ناظر په توګه او د نړیوال کنفرانس یو هیأت به په لویه جرگه کې د ناظر په توګه برخه اخلي او ددې نړیوال کنفرانس او دې لویې جرگې د پرېکړو په نتیجه کې به د افغانستان له پاره ملي پوځ جوړېږي او په هیواد کې به امنیت ټینګوي.

د سولې په دې پروسه کې به هغه هیوادونه چې د افغانستان په جگړه کې یې سخاوتمندانه پیسې بڼدلي اخلاصمندانه برخه اخلي او له دې سره به په هیواد کې یو موقت حکومت رامنځ ته کیږي او د افغانستان د سیاسي ادارې د قانوني کولو په لور به یو پر بل پسې نور ګامونه اوچتوي او په دې توګه به افغانستان له دې ناوړه حالت نه راوړي.

دوهم ګام له مسلکي کسانو نه جوړ موقت حکومت

د اضطراري جرګې په خوښه جوړ شوی موقت حکومت به یو بې طرفه حکومت وي چې له هغو مجربو، روزل شویو اومسلکي افغانانو څخه به جوړ وي چې همدا اوس د نړۍ په بلا بیلو هیوادونو کې خواره دي او یا په هیواد کې د ننه د کس مپرسی ژوند تیروي. دا هغه کسان دي چې په ډیره تنده او تلوسه د خپل هیواد د حالاتو د ښه کیدلو او د افغانستان د ملت له پاره د آزاد تنفس ایستلو د فرصت انتظار باسي او هیله لري چې د څه کم دوه ملیونه شهیدانو تر قربانۍ وروسته گران هیواد ته د خدمت کولو او د وران هیواد د ابادولو په لاره کې کار او قربانۍ ته راوړاندې شي او د بیا رغونې په جهاد کې برخه واخلي. دوی به ژمنه کوي چې د موقتي دورې تر ختمیدو وروسته به نه په ډله ایزه توګه په انفرادي توګه د قدرت له پاره کانديدوي او لکه څنګه چې مجاهدينو د آزادۍ له پاره د سر قربانۍ ورکړې دوی به د آرامۍ له پاره سياسي قربانۍ ورکوي.

د داسې حکومت په منځ ته راتلو به له یوې خوا د تنظیمونو تر منځ د اقتدار لیونۍ جګړه پیلې ته ورسېږي او له بلې خوا په تنظیمونه له خپل مسلمان ملت سره خپله هغه ژمنه چې پنځلس کاله یې د «فی سبیل الله جهاد» په الفاظو کوله، ترسره کړي.

د بې طرفه حکومت په راتلو سره به چې د ملت، تنظیمونو او نړیوالو ملاتړ به لري، په هیواد کې د قانوني بهیر د په لار اچولو له پاره زمينه برابره شي او بیا به په دې لاره کې د څو نورو پر له پسې او منظمو ګامونو په اخیستلو سره داسې وخت هم راشي چې جهادي تنظیمونه به د وسلې پر ځای له منطق سره اولس ته ورغلي او د قانوني انتخاباتو له لارې به مشروع واک ته رسېږي.

په دې توګه د بې طرفه حکومت جوړیدل په هیواد کې د قانوني ادارې د جوړیدو په لور یو مهم ګام دی چې نور منظم ګامونه به یې د تکامل په لور بیايي.

دویم ګام

ډاډمن امنیت

حقیقت دا دی چې په هیواد کې یو مرکزي او ۲۹ ولایتي حکومتونه نه دي، بلکه په هیواد کې د وسله والو ګروپونو په شمیر حکومتونه دي چې هر یو وسله وال ګروپ هر څنګه یې چې زړه غواړي په همهغه ډول له خلکو سره رویه کوي او د خپلو وسله والو ادارو د چلولو له پاره د خلکو د مالونو په لوټلو، جرمه کولو، محصول اخیستلو، انسان تښتولو او نورو داسې ناوړه او ناروا کارونو بوخت دي چې اولس یې پزې ته راوستلی او ملت یې د قانون له حمایت او ملاتړ نه محروم کړي دی. د یادولو وړ خبره داده چې د پخواني کمونست حکومت عسکر، خاد او حتی ګوندي فعالین په دې ګډوډیو کې بنسټیز لاس لري، منصوبې او پلانونه جوړوي او د ځینې تنظیمونو وسله والې ډلې یې یا په نژادي او سیمه ییزو بنیادونو له ځان سره ملې کړې او یا په یې خبرې کې ددوی په ګټه استعمالیږي.

ددې ګډوډۍ دله منځه وړلو له پاره به یې طرفه عبوری حکومت چې د تنظیمونو، ملت او نړیوال ملاتړ به لري، د افغانستان د پخوانیو روزل شویو او مجربو عسکري او پولیسي منصبدارانو په وسیله د ملي دفاع او داخلي امنیت وزارتونه جوړوي چې د پخوانیو کمونیستي منصبدارانو په شمول به ټول وسله وال ګروپونه وسله ورته سپاري او بیا به نوموړي وزارتونه په ټول هیواد کې د یوه ډاډمن امنیت دټینګولو له پاره کار کوي. د ډاډمن امنیت په راتللو سره به له یوې خوا د هیواد ټول هغه مهاجرین چې په ګاونډیو هیوادونو کې په خپل هیواد کې د ډاډمن امنیت د

راتلو په انتظار شپې ورځې تيروي خپل هيواد ته په اطمینان او ډاډ راستانه شي او حتی هغه زيات افغانان به چې په اروپا، امريکا او استراليا کښې مهاجر دي او له مادي اړخه ښه ژوند لري، د هيواد د خدمت په منظور بيرته هيواد ته راشي او يو ځل بيا به خواره واره افغانان راټول شي. له بلې خوا به د نړۍ هغه هيوادونه چې د افغانستان د بيا ابادولو په کار کښې يې د نقدي او جنسي مرستو وعدي کړې مطمئن شي او له خپلو ژمنو سره سم به هيواد ته مرستې راوليږي او دعبوري يې طرفه حکومت تر څارنې لاندې به زموږ د مغان وطن د بيا ابادولو کار پيل شي.

په دې ترتيب د ډاډمن امنيت په راتلو سره به له يوې خوا خلك آزاد تنفس وکړای شي او دخپلې رايې او فکر دڅرگندولو زمينه به ورته برابره شي، له بلې خوا به وسله والې ډلې د زور پر ځای له ملت سره د منطق له لارې مخامخ شي، له اولس سره به مفاهمه ولري او بيا به د ملي منافعو په رڼا کښې د راتلونکي سياسي ژوند د پرمخ بيولو له پاره لاره هواروي او دوطن په بيا ودانۍ کښې به داسې برخه اخلي لکه د دښمن په ماتولو او شرلو کښې يې چې اخيستي وه.

همدا د ډاډمن امنيت گام به ددې زمينه برابره کړي چې ملت يو ځل بيا سترگې وغروي او د نړيوالو بشري حقوقو په رڼا کښې دخپل سياسي برخليک د ټاکلو له پاره اقدام وکړي.

مخبروم گام

سراسري سرشميرنه

په افغانستان كښې به بې طرفه حكومت د ډاډمن امنيت تر ټينگيدو وروسته په هيواد كښې د سراسري سرشميرنې له پاره اقدام كوي او دا كار ځكه له ضروري گامونو څخه دى چې:

لومړى: تر اوسه په افغانستان كښې يوه واقعي سرشميرنه نه ده شوې او څه احصائې چې شته ټولې تقريبي، نسبي او اټكلي دي.

دوهم: د افغانستان د هر اړخيزې بيا رغونې په لړ كښې د هيواد د سياسي، اقتصادي، فرهنگي او اجتماعي اډانې بيا ودانول باوري احصائيو ته اړه لري او كه داسې ونه شي نو دافغاني ټولنې د ټولو سيمو او نژادونو د عادلانه اومساوي پرمختلې زمينه به برابره نه كړاى شو.

دريم: تر ټولو خطرناكه خبره داده چې د باوري احصائيو د نشتوالي له امله يو شمير كورنيو مخريښو او بيرونيو دښمنانو ته ددې زمينه برابره شوې ده چې زموږ د واحد، نه بيليدونكي او يو موټي تاريخي ملت د بيلا بيلو قومونو او د بيلا بيلو مذهبونو د پيروانو تر منځ درزونه واچوي او له دې لارې د افغانستان د بربادې او د سياسي موجوديت د له منځه وړلو له پاره كار وكړي، د نفوسو د تناسب د نماينده گۍ په نامه يوه ډله او يا ديوه نژاد پيروان راولاړ شي او د سياسي سيادت د استحقاق دعوى وكړي، يا له گډ وډۍ نه په استفادې سره نژادي او مذهبي گروپونه دځان له پاره

په واک کښې د برخې اخیستلو په غرض فیصدي وټاکي او دکلاشینکوف په زور یې تحقق وغواړي. په دې برخه کښې تر ټولو خطرناک هغه تشبونه دي چې ځینې هغه هیوادونه یې کوي چې د افغانستان تاریخي دښمنان دي خو اوس د دوستۍ په جامه کښې مور ته احصائیې خلق کوي او زموږ په هیواد او ملت کښې د داسې درزونو د رامنځ ته کولو په هڅه کښې دي چې زموږ د هیواد تاریخي موجودیت، ملي خپلواکي، ملي گټې او ملي حیثیت متضرر کړي. زه دداسې هیوادونو د دښمنانه هلوځلو د ښودلو له پاره یوه وړه نمونه یادول غواړم:

په همداسې یوه هیواد کښې یو چاپ شوی علمي کتاب چې د نړۍ د هیوادونو معرفي پکښې ده، د افغانستان د اوسیدونکو احصائیه داسې ورکوي: د افغانستان خلک په ٪ ۶۰ پښتانه قومونه، په ٪ ۳۰ تاجیک، په ٪ ۵ اوزبک او په ٪ ۵ هزاره او نور دي، اوسیدونکي یې په عمده ډول مسلمان (اکثر سني) او لویې ژبې یې عبارت دي له پښتو، دري او اوزبکي څخه، لیکدود یې عربي دی. خو د همدې هیواد د سیاست ادارې چې بیا په افغانستان کښې د خپلو ناوړو غرضونو د پلي کولو په فکر کښې کیږي نو بیا په بل کتاب کښې د احصائیو په خلق کولو لاس پورې کوي او لیکي: د افغانستان اوسیدونکي په ٪ ۳۵ پښتانه، په ٪ ۱۵ تاجک، په ٪ ۲۵ اهل تشیع او پاتې یې نور قومونه دي.

۱۲

تاسې وگورئ چې تفاوت ده از کجا تا به کجاست؟ او ددې دښمنانو د غرض سترگې څومره ښه دي او څنگه غواړي چې دداسې احصائیو په رامنځته کولو سره د افغانستان ملي وحدت ته زیان واړوي او دا میړنی او پردی شکن ملت د نورو جگړو په اوږونو کښې رانښکيل کړي. نو موږ به په دې حساسه مرحله کښې د نړیوالو معیارونو له مخې، د ملگرو ملتو په مرستو وکړای شو داسې سراسري سرشمیرنه وکړو چې واقعي احصائیې لاس ته راشي او د هغې نتایج به له یوې خوا بدگومانی او شکونه له منځه یوسي او د بهرنیو دښمنانو دسیسې او وسوسې به شنډې کړي او له بلې خوا به د همدې احصائیو په ډاډ تر هر څه وړاندې د خپل هیواد اجتماعي او سیاسي اډا نه په یوه عادلانه سیستم جوړه کړو او ورسره به خپل اقتصادي او فرهنگي ټول پروگرامونه عیار کړو او د لوی خدای جل جلاله په مرسته به په افغانستان کښې یو داسې ملي اسلامي نظام تینل شي چې د واحد ملت د هیڅ قوم منښوینو، د هیڅ مذهب پیروانو او د هیڅ سیمې اوسیدونکو ته به د هیڅ راز گیلې ځای نه پرېږدي او به بشپړه ملي لورینه به د ټول ملت له پاره کار کوي.

پنځم ګام

نوی ملکي او اداري ویش

په افغانستان کېنې به په نړیوال معیار او نړیواله مرسته د شوې سرشمیرنې له مخې ټولې اتنیکي او نژادي، مذهبي او سیمه ییزې محاسبي او احصائې تر لاسه شي او ددې احصائيو له مخې به هیواد داسې نوي اداري او ملکي ویش ته چمتو شي چې ددې ټولو احصائيو د نتایجو په نظر کېنې نیولو سره به په هیواد کېنې نوي ولایتونه او اولسوالی جوړې شي او ددې ویش له مخې به هر څوک، د هرې سیمې خلک، له هر قوم سره مربوط خلک، د هرې ژبې ویونکي خلک او د هر مذهب پیروان ددې جوګه شي چې په خپل ګډ او تاریخي هیواد کېنې په عادلانه ډول خپل ټول فرهنگي، اقتصادي، سیاسي او اجتماعي حقوق تر لاسه کړي او د دولت هره اداره به د همدې احصائيو په بنا هرې-هرې سیمې ته خپل پروګرامونه جوړوي او دخلکو له اړتیاو او غوښتنو سره سم به یې عیار وي.

دلته دا هم د یادولو ده چې په افغانستان کېنې د خپلواکۍ تر لاسه کیدلو وروسته د هیواد ملکي ویش په پنځو ولایتونو او څلورو اعلی حکومتونو ولاړ ؤ، تر مرکز پرته نور ولایتونه په نایب الحکومگیو یادیدل، په ۱۲۹۹ هـ ش (۱۹۲۰ ع.) کال هیواد د کابل، کندهار، هرات، ترکستان، قطفن او بدخشان په نامه ولایتونه درلودل او اعلی حکومتونه په مشرقي، جنوبي، فراه او په میمنه کېنې وو. په ۱۳۰۹ هـ ش. کال کېنې د اورګون مستقل حکومت هم پرې ور زیات شو. په ۱۳۱۸-۱۳۱۹ کلونو کېنې د هیواد په ملکي ویش کېنې زیاتې لاسوهنې وشوې او په ټولو ولایتونو کېنې لوی-لوی حکومتونه جوړ شول.

خود هیواد پټه ملكي ویش کښې ډیر لوی بدلون په ۱۳۴۳ هـ ش کال کښې راغی او ټول هیواد په لاندي ۲۸ ولایتونو وویشل شو:

- ۱- بلخ د (۶) اولسوالیو او (۴) علاقداريو په لرلو سره.
- ۲- بغلان د (۴) اولسوالیو او (۴) علاقداريو په لرلو سره.
- ۳- سمنگان د (۲) اولسوالیو او (۳) علاقداريو په لرلو سره.
- ۴- کندوز د (۴) اولسوالیو او یوې علاقدارۍ په لرلو سره.
- ۵- هرات د (۱۰) اولسوالیو په لرلو سره.
- ۶- بادغیس د (۳) اولسوالیو او (۳) علاقداريو په لرلو سره.
- ۷- نیمروز د (۳) اولسوالیو او (۳) علاقداريو په لرلو سره.
- ۸- فراه د (۴) اولسوالیو او (۵) علاقداريو په لرلو سره.
- ۹- کندهار د (۸) اولسوالیو او (۵) علاقداريو په لرلو سره.
- ۱۰- زابل د (۴) اولسوالیو او (۶) علاقداريو په لرلو سره.
- ۱۱- کابل د (۷) اولسوالیو او (۳) علاقداريو په لرلو سره.
- ۱۲- لوگر د (۲) اولسوالیو او (۴) علاقداريو په لرلو سره.
- ۱۳- وردک د (۳) اولسوالیو او (۴) علاقداريو په لرلو سره.
- ۱۴- پروان د (۶) اولسوالیو او (۷) علاقداريو په لرلو سره.
- ۱۵- کاپیسا د (۲) اولسوالیو او (۱۱) علاقداريو په لرلو سره.

- ۱۶- ننگرهار د (۶) اولسواليو او (۱۱) علاقداریو په لرلو سره.
- ۱۷- لغمان د (۲) اولسواليو او (۳) علاقداریو په لرلو سره.
- ۱۸- کونړ د (۶) اولسواليو او (۶) علاقداریو په لرلو سره.
- ۱۹- بدخشان د (۵) اولسواليو او (۷) علاقداریو په لرلو سره.
- ۲۰- جوزجان د (۴) اولسواليو او (۷) علاقداریو په لرلو سره.
- ۲۱- هلمند د (۷) اولسواليو او (۷) علاقداریو په لرلو سره.
- ۲۲- غور د (۵) اولسواليو او (۱) علاقداری په لرلو سره.
- ۲۳- روزګان د (۶) اولسواليو او (۳) علاقداریو په لرلو سره.
- ۲۴- بامیان د (۳) اولسواليو او (۲) علاقداریو په لرلو سره.
- ۲۵- غزني د (۶) اولسواليو او (۸) علاقداریو په لرلو سره.
- ۲۶- پکتیا د (۱۶) اولسواليو او (۱۵) علاقداریو په لرلو سره.
- ۲۷- فاریاب د (۴) اولسواليو او (۷) علاقداریو په لرلو سره.
- ۲۸- تخار د (۶) اولسواليو او (۷) علاقداریو په لرلو سره.

خو کله چې همدا وخت په هیواد کښې د اولسي جرګې له پاره انتخابات وشول نو د انتخاباتو د قانون له مخې یوازې له هرې اولسوالۍ نه د یوه نماینده د راتللو چانس ؤ او هغو ولایتونو چې ډیرې علاقداری درلودې که څه هم له اداري لحاظه خلکو ته سهولت ؤ خو له سیاسي اړخه د علاقداریو اوسیدونکو د نماینده رالېرلو حق نه درلود او د زیاتو علاقداریو درلودونکو ولایتونو ته زیات سیاسي زیان واوښت.

په راوروسته کښې ځينې نور ولايتونه هم جوړ شول او ځينې علاقدارۍ هم په اولسواليو واوښتې خو له دې ټولو سره-سره عادلانه اداري او ملکي ویش منځ ته نه دی راغلی.

دا ځل به د بې طرفه حکومت له خوا د تر لاسه شویو احصائیو له مخې ولايتونه او خصوصاً اولسوالی په داسې ډول جوړېږي چې لومړنۍ زده-کړې بې تکلیفه د هغې سیمې د خلکو په ژبه کښې شي، اخبار-راډیو-تلویزیون په باوري فیصدي د خلکو د اوسیدونکو له پاره ددوی په ژبو نشرات وکړي، انکشافی پلانونه د سیمې د خلکو له اړتیاؤ سره سم عیار شي او له سیاسي اړخه د هیواد ټول خلک په اولسی جرگه، مشرانو جرگه او لویه جرگه کښې نمایندگان ولري. له قضایي اړخه به قاضیان د سیمې د خلکو له مذهبي غوښتنو سره سمې پریکړې کوي او په دې توگه به دا نوی اداري او ملکي ویش د خلکو له راز-راز غوښتنو سره سم او عادلانه وي.

شپږم گام

د قوانینو تسوید

د ډاډمن امنیت تر ټینګولو، د سراسري سرشمیرنې تر ترسره کولو او د نوي ملکي اداري ویش ترکولو وروسته به د بې طرفه مؤقت حکومت بل گام د «اساسي قانون» او د ضروري «فرعي قوانینو» د تیارولو په لور وي.

۱۷

حکومت به د اساسي قانون د تسوید له پاره یوه داسې کمیته ټاکي چې د نړیوالو حقوقو متخصصین، دا اسلامي فقهي ماهرین او د افغاني ټولني ټولنیوهران به پکښې راغونډوي، دوی به د هرې مادې په لیکلو کښې نړیوال قوانین، اسلامي اساسات او د افغانستان د ملت غوښتنې او شرایط په نظر کښې نیسي او له ګوندي، سمې، نژادي او مذهبي تعصبونو نه د باندې به داساسي قانون د متن مسوده تیاروي او یو داسې قانون به جوړوي چې د تطبیق ساحه ولري او دافغانستان ملي او نړیوال حیثیت پکښې په ښه توګه ملیدلی وي.

د اساسي قانون د تسوید تر څنګ ځینې ضروري فرعي قوانین هم باید د یوه هیأت له خوا تسوید شي، په دې قوانینو کښې د اوس له پاره ډیر

مهم یې:

۱- دا جزایو قانون،

۲- د انتخاباتو قانون او

۳- دمطبوعاتو قانون دي.

۱- د احزابو قانون:

ددې قانون په باب دا هم د یادولو ده چې مور تر اوسه په افغانستان کېنې د احزابو نافذ قانون نه درلود او له همدې امله په افغانستان کېنې احزاب قانوني نه دي او همدا یې قانونه احزاب وو چې په تیرو اتلسو کلونو کېنې یې افغانستان وران کړ او د قدرت د هوس او د مادي گټو لپاره د افغانستان د ټولو ملي مصالحو خلاف د پردیو هیوادو غیرې ته ولویدل او ملی گټې یې تر پښو لاندې کړې. که څه هم په هیواد کېنې دا احزابو یو نا نافذ شوی قانون شته چې د شاهي دوران د دموکراسۍ په لسیزه کېنې تسوید شوی و خو نه هغه وخت او نه اوس زموږ د سیاسي غوښتنو ځوابگوي و. (ددې قانون د مسودې یو متن د لیکونکي په کتابتون کېنې خوندي دی) همدا راز نجیب چې کوم د احزابو په نامه قانون رايستلی و هغه نور ښکیلاکي اهداف درلودل او لکه څرنگه چې دده حکومت افغانانو ته قانونیت نه درلود همدا راز یې قانون هم رد او د ملي خپلواکۍ او ملی گټو ضد و. نو د احزابو د قانون نوې مسوده به داسې کسان کوي چې له حقوقي تخصص سره- سره په افغانستان کېنې د احزابو په تاریخ او کړو وړو هم ښه خبر وي او ژوره مطالعه پرې ولري.

۱۸

۲- د انتخاباتو قانون:

دا قانون په افغانستان کېنې لومړی عمل په ۱۳۰۷ کال کېنې جوړ شوی و خو د امانې حکومت د ړنگیدلو له امله عملي نه شو او بیا د نادر- شاه په وخت کېنې په لږه تغیر نافذ او په هیواد کېنې اولسي جرگه جوړه شوه. د دموکراسۍ په لسیزه کېنې دا قانون په نوې بڼه راووت او د هغې له مخې د اولسي جرگې له پاره څو دورې انتخابات وشول او بیا د کودتایي حکومتونو له امله د انتخاباتو قانون له منځه ولاړ او د نجیب د وخت فرمایشي انتخاباتو هیڅ قانوني حیثیت نه درلود. د انتخاباتو د نوي قانون متن به ددې ټولو سوابقو په نظر کېنې نیولو او د نوې سراسري

سرشميرني په اساس رامنځ ته شوي نوي ملكي او اداري ویش له مخې ترتيبیږي او داسې یو قانون به وي چې د افغانستان ټول ملت ته د برخې اخیستلو حق پکښې حاصل وي.

۳- د مطبوعاتو قانون:

موږ په خپل هیواد کښې د مطبوعاتو قوانین له ۱۳۰۳ کال راوروسته لرو چې وخت په وخت بدلونونه پکښې شوي خو په تیرو پنځلسو کلونو کښې په هیواد کښې د ننه مطبوعات د ملي پالیسی پر مخای د روسي پالیسی تابع وو او دکودتایي واکمنو د ظالمانه رژیم د بقا سندرې یې ویلې او له هیواد نه بهر مطبوعات دومره خواره واره وو چې د انارشیزم یوه ډیره ښه نمونه یې بللای شو، ځینې د رهبرانو په خدمت کښې وو او ددوی هره وینایې د کاهې کرښه بلله او ځینې نور بیا فردي، شخصي او د هغه او دغه د منافعو له پاره وو او حتی نشراتو په ډیر جرأت د ملي کرکې د رامنځ ته کولو له پاره په خلاص مټ کار وکړ چې اغیز یې موږ د هیواد په تیرو درې نیم کلنو جگړو کښې ولید نو په دې ملحوظ به د مطبوعاتو قانون هم د انساني، اسلامي، اخلاقي او ملي ارزښتونو په نظر کښې نیولو سره تسوید او جوړیږي.

ددې قوانینو په تسوید سره به یې طرفه حکومت په هیواد کښې د قانوني ادارې د جوړیدو په لور یو بل مهم گام اخلي او په افغانستان کښې به د وحشت او بریریت پر مخای د قانونیت له پاره لاره هواروي.

اووم گام

لویه جرگه

بې طرفه حکومت به د ډاډمن امنیت په رامنځ ته کولو سره په هیواد کېنې د سیاسي تنفس زمینه برابره کړي، د سراسري سر شمیرنې په وسیله به په هیواد کېنې دقیقې احصائې تر لاسه کړي، د نوي ملکي اداري ویش په وسیله به انتخابي حوزې تثبیت کړي او دقوانینو د تسوید سره به د قانوني چلند مرحلو ته ورسېږي.

اساسي قانون به تر تسوید وروسته د اولس نماینده گان تصویبوي او د اولس د با صلاحیته نماینده گانو د ټاکلو او راغونډولو یوازینی لاره لویه جرگه ده، لویه جرگه نه یوازې دا چې زموږ یوه ملي عنعنه ده بلکه زموږ داوولس د زرگونو کلونو د سیاسي تجربې نتیجه ده او همدا یوازینی تاریخي مقام دی چې د اولس برخلیک ټاکي او د اولس د سیاسي ژوندانه اډانه برابروي.

لویه جرگه له درې-درې نیم زره کلونو را په دې خوا زموږ په هیواد کېنې یوه یوازینی سیاسي مؤسسه ده چې د افغانستان ملت ته ورپېښې ستونځې، پرابلمونه او بن بستونه یې وخت په وخت له منځه وړي او دملت تر منځ یې د «ملي مصلحت» زمینه رامنځ ته کړې ده.

په اوسني افغانستان کېنې میشتو پخوانیو آریانیانو د خپلو شخړو د حل او دخپلو ټولنیزو چارو د سمون له پاره دوی جرگې درلودې، یوې جرگې چې لویه جرگه وه د ټول ملت په سطحه کار کاوه او یلې جرگې محلي ستونځې هوارولې، همدا عنعنه زموږ په تاریخ کېنې موږ ته په میراث راپاتې شوه، په اتلسمه میلادي پېړۍ کېنې میرویس نیکه او احمد شاه بابا پر هیواد باندې د پردو د تیريو سیوری د همدې لویو جرگو د لمر په رڼا

کښې له هیواده لرې کړ او زموږ په آزادی مین ملت خپلواکي یې تأمین او تضمین کړه.

په شلمه پېړۍ کښې د دوو تباہ کوونکو لویو جگړو له لښونه زموږ هیواد د همدې لویو جرگو په تدبیر او پرېکړه وژغورل شو او په هیواد کښې له ۱۹۲۳ کال را په دیکخوا داساسي قانون خښته او بیایې دوام د همدې لویو جرگو د پرېکړو محصول ؤ.

په هر صورت لویې جرگې په عملي توگه ثابته کړې چې زموږ د ټولني دا ویاړمنه او اغیزمنه سیاسي مؤسسه زموږ د ملت په سیاسي ژوند کښې لوی لاس لري او هر وخت ملت د تباہۍ او بربادۍ له کندي څخه را ایستلای شي.

کمونستان چې په ۱۳۵۷ کال کښې د افغانستان پر سیاسي قدرت مسلط شول نو د روس د سیاسي ملاتړ په ډاډ یې ټولو ملي ارزښتونو ته لته ورکړه او د لویې جرگې او اولسي جرگې پر ځای یې د روسانو په تقلید پلار وطنې او مور وطنې جبهې جوړې کړې خو کله چې د افغانستان مؤمن او قهرمان ملت د خپل هوډمن پاڅون په وسیله کمونستي رژیم ته ژور او و ژونکي ټکانونه ورکړل نو له ډیره مجبوریته یې د قلابي او جعلی لویو جرگو په جوړولو لاس پورې کړ خو وخت تر وخت تیر ؤ او د ملت د قهر په څپو کښې لاهو شول.

اوس هم چې د اسلامي حکومت په نامه له څلورو کلونو راهیسې کومه اداره جوړه شوې د ځان د اسلامي ثابتولو له پاره په درنو-درنو حلقې الفاظو پسې گرځي او په دې ډله کښې یې دلویې جرگې پر ځای هم د «اهل حل و عقد» نوم غوره کړ او خپل بریځي یې پکښې راټول کړل خو عملي نه شوه او د یوې قانوني ادارې د جوړیدو نتیجه پرې مرتبه نه شوه نو له دې کبله به مؤقت حکومت مکلف وي چې د اساسي قانون د منلو له پاره لویه جرگه راوغواړي او ددې جرگې په ترکیب کښې به د اهل حل و عقد پر خلاف پر دیني علماوو سربیره، قومي مشران، روشنفکران او هغه غازیان چې روس او د هغه مزدورانو ته یې ماته ورکړې هم برخه ولري او دا ټول به په ځکه د خپلو تجربو په رڼا کښې دخپل ملت برخلیک ټاکي.

اتم گام د قوانینو انفاذ

لویه جرگه به د نوي اساسي قانون په تصویبولو سره هیواد یو ځل بیا د قانون عادلانه غیږې ته واچوي چې د دولت مشر به دا قانون توشیح کوي، د عدل او قانون ادارې به یې تعقیبوي، دولتي ادارې به یې عملیوی او دځنگل روان قانون به پای ته رسیږي.

د اساسي قانون له نفاذ سره سم به د احزابو، انتخاباتو، مطبوعاتو او عینې نور مهم قوانین د دولت د تقنیني فرامینو له مخې چلند ته لویږي او د افغاني ټولني د ژوند ټولې ساحې به قانونی مسیر مومي.

د قوانینو انفاذ او حمایت به افغانانو ته موقع ورکړي چې په خپله خوښه د خپل هیواد له شرایطو سره سم په هیواد کښې د لومړي ځل لپاره قانوني احزاب تشکیل کړي او د ټوپکونو او توپونو تر ایښودلو وروسته په منطق او د خدمت په پروگرامونو سنبال ملت ته ور وړاندې شي او دانتخاباتو له پاره کمپاین پیل کړي.

هدا راز به د مطبوعاتو قانون د هیواد لیکوالانو، روشنفکرانو او پوهانو ته ددې موقع مساعده کړي چې د خپلو ملي کتو په نظر کښې نیولو سره قلم پورته اود کاغذ مخ ته څه و سپاري اود وروستیو اوولسکلونو مطبوعاتي انارشي او د مطبوعاتو له لارې دپردو بادارانو خدمت جیره کړي. د قوانینو په انفاذ سره به د زور له لارې د واکمنۍ دعوي پای ته ورسېږي، زور گویي او د وسلو په زور پر خلکو ځان تپل به نور په ټولنه کښې مردود او مطرود شي.

د قوانینو انفاذ به دولت ته د مشروع قدرت او اتوریتې د تعمیم زمینه مساعده کړي او د قوانینو انفاذ به ملت ته حق ورکړي چې د خپل ځان، د خپلو شتو، خپل حیثیت او بالاخره خپلو ملي حقوقو، شتمنیو او حیثیت د ساتلو له پاره مراجع وپېژني او له هغوی نه خپل حق او غوښتنې تر لاسه کړي.

نهم گام عمومي انتخابات

د افغانستان د عبوري او مؤقت حکومت يو ډير مهم کار به تر ټولو قانوني لارو هوارولو وروسته په ټول هيواد کښې د بې وټه، آزادانه، عادلانه او واقعي انتخاباتو ترسره کول وي.

د انتخاباتو د عادلانه قانون له مخې به هغه ټول افغانان چې قانونی سن يې پوره کړی وي په انتخاباتو کښې برخه اخلي، ښځې او نارينه به دواړه د خپل برخليک په ټاکلو کښې مساوي ونډه لري، د نفوسو تناسب به د يوې حوزې د وکالت ونډه جوړوي، د احزابو پر ځای به اشخاص چې گوندي او هم آزاد شخصيتونه به وي کانديدېږي. د عقيدې، ژبې، سيمې او نژاد اختلاف به د رايې په برخه کښې هيڅ اغيز نه لری او لکه د راغلي تعامل غوندې به يوازې جنايتکاران او له مدني حقوقو نه محروم شوي کسان حق نه لري چې په انتخاباتو کښې د کانديدونکي په حيث برخه واخلي او ملي امانت تر لاسه کړي.

د انتخاباتو څارنه به په بيروني سطحه د ملگرو ملتو او داسلامي هيوادو د کنفرانس د هياتونو له خوا کيږي، د انتخاباتو چارې به د پوهنې او قضا منسوبين پرمخ بيايي او امنيتي چارې به يې د دفاع او داخلي وزارتونو هياتونه چې پخوا به په ملي سطح جوړ شوي وي، ترسره کوي. انتخابات به سري، آزاد او بې له جبر او اکراه تر سره کيږي او وسله وال ځواکونه به حق نه لري چې د انتخاباتو په ساحه کښې وگرځي او يا څوک تهديد او تخويف کړي.

د داسې بې وټه او عادلانه انتخاباتو له لارې به د اولس نمايندگان چاڼ او په گران هيواد افغانستان کښې به د يوه قانوني او عادلانه حکومت د جوړولو منزل را لنډ شي.

تشیخه

منتخب حکومت

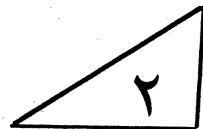
په افغانستان کېنې به د بې طرفه مؤقت حکومت راتلل په لومړي قدم کېنې د بې امنی د مخ نیولو او د بې طرفه لښکر او پولیسو په رامنځ ته کولو سره دامن امنیت ټینګ کړي او بیا به گام په گام د سراسري سرشمیرنې، نوي ملکي اداري ویش، د قوانینو جوړولو، لویې جرګې رابللو، دقوانینو د انفاذ او بیا د عمومي انتخاباتو د کولو له لارې د یوه منتخب حکومت جوړیدلو ته لاره هواره کړي او په دې وسیله به افغانستان وکړای شي چې د یوه قانوني او مشروع حکومت څښتن شي.

منتخب حکومت به د عمومي پارلماني انتخاباتو په نتیجه کېنې د بریالي گوند له خوا جوړیږي او اپوزیشن به د قانون په چوکاټ کېنې منطقي مخالفت ورسره کوي. د اقتدار لیونی جگړه به پای ته رسیږي او د وسله والې مسایقې او برتري غوښتلو هڅې به د تل له پاره ختمیږي. په پارلماني شخړو کېنې به د اولس لپاره د جگړو خطر نه وي او حکومت او اپوزیشن به په گډه هڅه کوي چې د اولس د هوسایې او سوکالی له پاره گامونه واخلي او پروگرامونه جوړ کړي.

په افغانستان کېنې به دمنتخب حکومت په رامنځ ته کیفو سره د افغانستان اساسي قانون او نور فرعي قوانین د دولت او حکومت

صلاحیتونه، وظایف، د کار طرز او د انتخاب ډول ټاکي او د ټولو شخړو د حل لارې به دقانونی بهیر له لارې تر سره کيږي. په دې ترتیب که په افغانستان کېنې د قانوني ادارې د جوړولو په لور پورتنی ګامونه وانه خيستل شي نو په هیواد کېنې به له بلې هرې لارې څخه د یوه قانوني، ملي او دخلکو د نمایندګۍ حکومت د جوړیدو هڅې به نتیجه وي او د اقتدار ناولې او خونړۍ جګړې به دوامدارې شي او هغه فاتح ملت به چې د شوروي غوندې نړیوال طاقت یې رانسکور کړی په دې به سره اور کېنې پوخ او مضمحل شي. په دې حساسه مرحله کېنې ټول افغانان د نړۍ په هر ګوټ کېنې چې اوسیري، مکلفیت لري چې دخپل هیواد د نجات له پاره لاسونه سره یو کړي، واحد اقدام وکړي، د نړیوالو ټولنو مرسته وغواړي او په خپل ګران هیواد کېنې د یوې قانوني ادارې د ټینګولو لپاره ګډه هڅه وکړي او په هیواد کېنې د یوه قانوني او منتخب حکومت د رامنځ ته کولو له پاره لاره هواره کړي.

و ما علينا الا البلاغ!

د افغانستان د بشر د حقوقو اعلاميه

يادښت

د افغانستان د بشر د حقوقو د اعلاميې طرح ما په ۱۳۷۴ / ۱۹۹۵ کال په افغانستان کښې د بشر د حقوقو سمینار له پاره چې د CCA — له خوا جوړ شوی ؤ لیکلې وه چې د سمینار ګډون کوونکو په یوه خوله تأیید او د سمینار له خوا تصویب کړه، دا دي دا طرح د نورو افغانانو مخې ته هم ردم او هم ددې له پاره چې په افغانستان کښې د بشر د حقوقو تاریخي څیره روښانه شوې وي د بشر د حقوقو د تشبیت او تأمین منابع مې — هم د مقدمې او مدخل په توګه په لنډ ډول ورسره څپرلې دي او له دې طرحې سره یې وړاندې کوم!

په مینه

ح - رفیع

په افغانستان کېنې د بشر د حقوقو د تثبيت او تا'مين منابع او د افغانستان د بشر د حقوقو غوښتنليک،

په افغانستان کېنې د بشر د طبيعي، مدني او سياسي حقوقو سیر د تاريخ ډيرو ليرې پورې ته رسېږي او دهغو بشري حقوقو بيلابيلې برخې چې نن په نړۍ کېنې د اساسي حقوقو په توگه مطرح دي وخت په وخت په نظر کېنې وې او د تاريخ په مسير کېنې يې د تثبيت او تا'مين نخښې راپاتې دي.

په عمومي توگه د افغانستان په تاريخي ژوند کېنې د بشر د حقوقو د تعين، تثبيت، تا'مين او تضمين منابع په څلورو برخو کېنې مطالعه کولای شو:

- ۱- افغاني عنعنه.
  - ۲- اسلامي احکام.
  - ۳- اساسي قوانين.
  - ۴- د بشر د حقوقو نړيواله اعلاميه.
- چې لاندې په لنډيز پرې غږېږو:

۱- افغاني عنعنه:

هغه څه چې مور نن افغاني عنعنه ورته ويلای شو اساساً د آريانا په لرغوني تاريخي غيږه كښې بنيادگزارې شوې او د تاريخ له ډيرو ليرې پورې يو نه يې زموږ په هيواد كښې د بشري حقوقو او ټولنيز ژوند اساسات ټاكلې دي او موږ دا عنعنه په دوو تاريخي او كلتوري برخو كښې مطالعه كولاى شو:

الف) تاريخي بڼه:

د افغاني عنعنې په تاريخي برخه كښې د بشر د حقوقو مطالعه د درې څلور زرو كلونو شا او خوا زمانې نه راپيلولای شو، د آريانا ويني دوره تر تاريخ وړاندې او تاريخي دورې تر منځ يوه بله دوره ده چې مؤرخين نيمه تاريخي دوره ورته وايي (۱) په همدې وخت كښې د ټولنې پوهان او هوبنياران دويد نامعلوم سرودونه راپيلوي او تر هر څه وړاندې همدا سرودونه دي چې خلك پوهې او زده كړې ته رابولي او د ټولنې داوسيدونكو تر منځ د ټولنيزو آدابو او حقوقو د مراعات لارښوونې كوي چې ورپسې معلوم سرودونه هم همدا لاره پالي او د بشري حقوقو پولې او حدود ټاكي (۲).

په لرغونې آريايي ټولنه كښې د مشرتابه حق د لياقت او كفايت له مخې تشييدېده، دې حق طبيعي مراحل درلودل او په همغه کوچيانۍ دوره كښې چې لارښاري ژوند نه ؤ پيل شوی د مشرتابه مراتب ټاكلې وو له كورنۍ پيليدل او د ټولنې تر واحد تشكل پورې رسيدل، د ټولنې د تشكل لومړۍ كړۍ كورنۍ وه، پلاردخوړاك د تهيه كولو او مور د هغه د مساري او عادلانه رسولو مسؤله وه، دې تشكل ته «كولا» (كهول) ويل كيدل، ورپسې تشكل «گوترا» نوميد، په دې كښې به د قبيلې هغه كورونه رايو ځای وو چې گډ «آغيل» (شپول) به يې درلود او څاروي به يې په گډه پكښې درول، د «گوترا» مشر به د ټولو په خوبنه ټاكل كيد، ورپسې «گوشي» وه او هغه گڼ گوتراگان به پكښې راغونډ وو چې گډه ورشو او څر ځای يې درلود، دې به هم يو انتخابي مشر درلود، د گوشي له مجموعې نه بيا «گرامه» جوړيده او د دې به هم يو انتخابي مشر ؤ چې مور يې نن د يوې اولسوالۍ انډول بللاى شو او دا به د څو څر ځايونو د مجموعې نه جوړه شوې وه. دا دومره پوخ تشكل ؤ چې تر اوسه د گرام كلمه زموږ د هيواد په ډيرو

مکانی نومونو کښې شته لکه بگرام چې اوس هم یوه اولسوالی رده او داسې نور، ورپسې د «ویسه» یا «دیس» تشکیل و چې دڅو ګرامو خلک به پکښې راټول وو چې له اوسني ولایت سره یې ورته بللای شو، «دیس» (۳) یا «ویس» به هم یوانتخابي مشر درلوده ددې تشکل دهرم په سر کښې د «جانا» په نامه وروستنی تشکل و چې دیوې وړې پاچهۍ حیثیت یې درلود او مشر ته به یې چې خلکو ټاکلی و راجان وایه، (۴) دا دآریانا دمالدارۍ او کوچیانې دورې تشکیلات وو چې له همدې تشکل سره به یې دژمې او اوږې لیریدینې درلودې چې بیا وروسته دښارونو او ټابو مرکزونو په جوړیدلو سره دمشرتابه ساحه نوره هم پراخه شوه او دانتخاب حق تر یوه حده پکښې وساتل شو.

په سیاسي حق کښې دخلکو دښه ګډون او تمثیل په خاطر دوی دوی عنعنوي جرګې هم درلودې چې یوه «سپها» او بله «سمیتی» نومیده، سپها به دکلي او سیمې وړې پیښې فیصله کولې او ځانګړې ټاکلې خونه یې درلوده، په دې جرګه کښې به ښځو هم برخه اخیسته او تردې بره د «سمیتی» په نامه دلویانو جرګه وه چې مشران به پکښې راغونډیدل، دهوراد په سطحه پیښې به یې پکښې فیصله کولې او پاچا به هم پکښې ټاکل کیده (۵).

۳۱

په آریایي ټولنه کښې له دې کبله چې داووادونو درلودلو زیات ارزښت درلود اودیرغلګرو مقابله ته دځوانانو ضرورت و نوهلک او جینی تر پنځلس کلنۍ وروسته مکلف وو چې ودونه وکړي، هلکانو او نجونو به معمولا د «سامانه» په میله کښې سره خوښول، په واده کښې لومړی شرط دهلک او جینی خوښه وه ورپسې به دکورني رضایت هم ورسره و چې دخاصو دودونو په ترڅ کښې ودونه ترسره شي. (۶)

طبعي په حاد شکل په ټولنه کښې مطرح نه وې، دمسلک په لحاظ که طبقات وو هم ګډ کار یې کاوه (۷) دغلامۍ دوره په هغه شکل چې په اروپا کښې وه او غلامان به له ځمکې سره خرڅیدل دلته مطرح نه وه.

ریشیانو چې دټولني پوهه طبقه وه خاص درناوی درلود او ځوانانو زده کړې ته که څه هم شفاهي وه ارزښت ورکاوه او دریشیانو ویناوې یې چې انساني درسونه یې درلودل په مینه اوریدلې. (۸)

په اوستایي دوره کښې چې بلخ دلوړو بیرغونو دښار په توګه دیوې ځواکمنې واکمنۍ مرکز و او زردشت د «ښه مننه، ښه وینه او ښه کړنه» تر

درې ځونو اصولو لاندې د «اهورا مزدا» په لمانځنه ولاړ دتوحيد دين رامنځ ته كړ دخپلو تعليماتو په رڼا كښې يې بشري حقوق نور هم روښانه كړل او خلك يې ديوې صالحې او سالمې ټولنې جوړولو او ساتلو ته راوبلل (۹) تر هغې را وروسته نورو اديانو، عقايدو او مسالكو هم په خپل، خپل وار ددې هيواد ټولنې ته خپل اصول او لارښوونې وړاندې كړل چې دبشري حقوقو دښو دښو اړخونو دتامين او تضمين شرايط پكښې نغښتي وو.

ب- كلتوري بڼه:

په افغانستان كښې دټولنې دتنظيم او دبشري حقوقو دتثبيت او تامين دې تاريخي عنعنې داسې كلتوري بڼه هم خپله كړه چې لا تر اوسه هم په يو شمير افغاني قبایلو كښې په شدت او حدت موجوده او تردې حده حاكمه ده چې حتی دتاريخ په اوږدو كښې زموږ حكومتونه اړ شوي چې همدې كلتوري عنعنې ته مراجعه وكړي او خپل پرابلمونه او ورپېښ مشكلات پرې حل كړي، له دې ډلې نه يوه هم لويه جرگه ده چې لا اوس هم دمشكلاتو دحل يوه بڼه لاره بلله كيږي (۱۰).

دافغاني عنعنې كلتوري بڼه ځكه دوامداره پاتې شوې چې له يوې خوا زموږ ټولنه لا تر اوسه هم قبایلي ټولنه ده او حكومتونو په تمامه معنی تسلط نه پرې درلود نو ځكه دوی دخپل ټولنيز ژوند دتنظيم له پاره دا عنعنه ژوندی ساتلې ده او له بلې خوا ددې عنعنې كودونه دعلمي تجربو له مخې تثبيت شوي او سره له دې چې شفاهي دي او دليكلي قانون بڼه نه لري خو تطبيقي او عملي اړخ يې ډير پياوړی او اوسپنيز جزایي نظام يې تر شا ولاړ دی، ددې عنعنې له مخې ټاكل شوې جزاگانې قاطعې، نه بدليدونكې او درشوت او واسطې له اغيزته وتلې دي. په افغاني عنعنه كښې دانسان ژوند دومره مهم دی چې جرگه حتی دقتل په بدل كښې هم دقتل پرېكړه نه كوي بلكه په قاتل او مجرم داسې ملاماتوونكي اقتصادي بار ږدي چې په دې نسبتاً فقيره ټولنه كښې بل څوك ددې بار له واره ورته جرم ته زړه نه شي ښه كولاى او هم دا عنعنه دښمني دخيټيو په كولو سره له منځه وړي او په ټولنه كښې يوه نوې روحیه رامنځ ته كوي (۱۱).

په دې توگه افغاني عنعنه هم له تاريخي او هم له كلتوري اړخه ددې ټولنی دافرادو دحقوقو په ټاكنه او ساتنه كښې يوه اغيزمنه او عملي لار

وه او خصوصاً د جرگې او مسلات، جمهوري لاره په ښه توگه پکښې ښکاره او څرگنده وه.

۲- اسلامي احکام:

د افغانستان په خراساني دوره کښې دې هېواد ته د اسلام دمقدس دين په راتللو او دخلکو له خوا ددې سپيڅلي دين په منلو سره د ټولني دحقوقي نظام دټينگښت له پاره اسلامي احکام ددوهمې منبع په توگه دخلکو دحقوقو دتأمين له پاره رامنځ ته شول.

د اسلام مقدس دين چې يو بشپړ دين دی او دانساني ټولني دنويي او اخروي چارې، عبادات او معاملات ټول يې تر پوشش لاندې دي، په قرآني آياتو، نبوي احاديثو او فقهي متونو کښې د ټولني داوسيدونکو ټول حقوق ټاکلي او د: «آيت، حديث، اجماع او قياس» دخلور گونو سندونو له مخې دهغې چوکاټ بندي کيږي او زموږ په ټولنه کښې چې حکومتونو معمولاً شرعي محاکم پرانيستي وو اصولاً دتطبيق وړ وو چې دا حقوق پخوا نيو پاچايانو قسماً دقتاوو په بڼه تنظيمول.

په اسلام کښې دژوند کولو حق ديوانسان داسې مسلم حق دی چې هېچا ته اجازه نشته چې هغه ترې واخلي، دمطلق انسان دوژلو په باب قرآن فرمايي:

«من قتل نفساً بغيرِ نفسٍ او فسادٍ فی الارضِ فکانها قتلِ الناسِ جميعاً و من احياها فکانها احيا الناسِ جميعاً» (۱۲).

ژباړه:

«که څوک يو نفس بې له نفسه (بې بدله) او يا په ځمکه کښې تر فساد کولو پرته، ووژني نو گواکي ټول خلک يې وژلي دي او چا چې دغه (يو نفس) ژوندی کړ (دژوند دوام سبب يې شو) نو لکه ټول خلک يې چې ژوندي کړي وي.»

او دمسلمان دقتل په برخه کښې حکم کوي:

«و من يقتل مؤمناً متعمداً فجزاؤه جهنم خالداً فيها» (۱۳).

ژباړه :

«خوک چې یو مؤمن قصداً ووژني جزا یې جهنم ده چې تل به پکښې وي.»

اسلام تبعیضونه غندي او انسان له یوه اصله او نسله بولي، قرآن حکیم فرمایي:

«يا ايهاالناس اتقوا ربكم الذي خلقكم من نفس واحدة و خلق منها زوجها و بث منهما رجالاً كثيراً و نساءً» (۱۴).

ژباړه:

«ای خلکو! (تل) له خپل خدایه وویریږئ هغه چې تاسې یې له یوه نفسه (آدم علیه السلام) څخه پیدا کړئ او له هغه څخه یې دده جوړه (بې-

بې حواء) پیدا کړه او له دوی دواړو نه یې ډیر سړي او ښځې خواره کړل.»

او په بل مبارک آیت کښې دانسانانو په قومونو او قبیلو کښې ویشل یوازې ددوی دسرې پیژندل کیدلو له پاره بولي او بس:

«يا ايهاالناس انا خلقنكم من ذكروا نثس و جعلناكم شعوباً و قبائل لتعارفوا ان اكرمکم عندالله اتقيکم» (۱۵)

ژباړه:

«ای خلکو! تاسو ما پیدا کړي یاست له یوه سړي او یوې ښځې څخه او مړغولي مې یې څانگې او قبیلې چې سره وپیژندل شئ، په تحقیق

ستاسو ډیر ښه ستاسو متقي او نیکوکار دی.»

او همدا راز په یوه بل مبارک آیت کښې دخلکو دژبو او رنگونو اختلاف دخدای نښې گڼي:

«و من آیاته خلق السموت والارض و اختلاف السننکم و الوانکم» (۱۶).

ژباړه:

«دلوی خدای له نښو څخه داسمانونو او ځمکې جوړښت او ستاسو دژبو او رنگونو توپیر دی.»

چې په ټولو کښې یوازې هغو چاته تفوق او برتری حاصله ده چې ښه کارونه کوي او دټولنی له پاره گټور وی. او بالاخره د «ولقد کومنا بنی آدم» (۱۷) په مبارک آیت سره انسان ته لوی خدای برتری، ښه والی، کرامت او خاص ارزښت ورکړی دی.

اسلام ټول انسانان د یوه پلار او مور اولاده او سره مساوي گڼي :

«خلقکم من نفس واحدة» (۱۸) نارینه او ښځه یو دېل لباس بولي: «هن لباس لکم و انتم لباس لهن» (۱۹) او ټولو نارینه و او ښځو ته دښو کارونو او نیکو عملونو دکولو توصیه کوي.

لوی خدای دمعلم اول په توگه آدم علیه السلام ته ټول نومونه وربښي: «وعلم آدم الاسماء كلها» (۲۰)، خپل رسولان دخلکو لارښوونې ته رالیري: «هو الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق» (۲۱) په «قلم» سوگند خوري: «ن. والقلم و ما یسطرون» (۲۲) او انسان ته په قلم علم وربښي: «اقرا و ربک الاکرم الذی علم بالقلم» (۲۳) او بالاخره داسلام لوی پیغمبر دعلم زده کړه د هر مسلمان نارینه او ښځې فریضه گڼي: «طلب العلم فریضة علی کل مسلم و مسلمة» (۲۴) او دعلم دزده کړې له پاره لیرې ملکونو ته دسفر توصیه ورته کوي. اسلام چا ته اجازه نه ورکوي چې دچا کور ته بې اجازې ننوزي او یا دچا دکور په حریم تیری وکړي: «فان لم نجدوا فیها احداً فلا تدخلوا حتی یؤذن لکم» (۲۵).

همدا راز اسلام دبیان آزادی ته او دحقایقو معلومولو ته زیات ارزښت ورکوي او دافواهاو په گردونو کښې دحقایقو دټولو توصیه کوي: «یا ایها الذین آمنوا ان جائکم فاسق بنبا فتبینوا ان تصیبوا قوماً بجهالة فتصبحوا علی ما فعلتم ندمین» (۲۶) او دجابر حاکم په وړاندې حق ویل جهاد بولي: «ستل رسول الله صلی الله علیه وسلم، ان الجهاد افضل؟ قال: کلمة الحق عند سلطان جائر» (۲۷) اسلام شوری او مشوری ته په خاص اهمیت قایل دی: «واصرهم شورى بینهم» (۲۸) «وشاورهم فی الامر» (۲۹)، پیغمبران یې دخلکو له منځه را ایستلي: «کما ارسلنا فیکم رسولاً منکم یتلوا علیکم آیاتنا» (۳۰)، «و ما ارسلنا من رسول الا بلسان

قوهه لبين لهم» (۳۱) او اولی الامر دخلکو له منغه راوتلي بولي او د «منکم» په تعبیر څرگندوي چې د خلکو له منغه او دخلکو دخوښې دې وي: «اطيعوا الله و اطيعوا الرسول و اولی الامر منکم» (۳۲).

داسلام سپيڅلی دين ښه او بده لار انسان ته ښيي او ددين په منلو کښې زور نه کوي: «لا اکراه فی الدين قد تبين الرشد من الغي» (۳۳) دمسافرت او اقامت آزادي ده: «الم تکن ارض الله واسعة فتهاجروا فيها» (۳۴) او هغه ټول بشري حقوق چی نن مطرح دی اسلام په خپلو احکامو کښې ځای کړي دي.

۳- دافغانستان اساسي قوانين:

په روانه پېړۍ کښې چې دبشر حقوقو جهاني بڼه غوره کړه او دخلکو مبارزو په نړۍ کښې ملي حکومتونه رامنځ ته کړل او استبدادی حکومتونه په مشروطه او جمهوري واوښتل او دټولني دتنظیم له پاره اساسي قوانين جوړ او نافذ شول، افغانستان هم له دې بهير نه ليری پاتې نه شو او په ۱۹۱۹ کال کښې يې دخپلواکۍ تر ترلاسه کولو وروسته په قانون ولاړ مشروطه حکومت وموند او دې حکومت دلومړی ځل له پاره په ۱۹۲۳ کال کښې اساسی نظامنامه جوړه او نافذه کړه او په هغې کښې يې دافغانستان داتباعو عمومي حقوق له اتمې تر ۲۴ مې مادې پورې په څوټه کړل او دخلکو دالاندي حقوق يې پکښې تعيين او تثبیت کړل:

- دافغانستان ټول اوسيدونکي بي له مذهبي او طبقاتي تبعيضه دافغانستان اتباع گڼل کيږي.
- دهيواد ټول خلک فردي آزادي لري او دنورو پر فردي آزاديو تيری نه شي کولای.
- فردي حریت له هر ډول تيري نه خوندي دی، هيڅوک دمحکمې او قانون له حکمه پرته بندي کيدای او تر جزا لاندي راتلای نه شي، غلامي لغوه ده هيڅوک نه شي کولای بل کس دغلام او مريې په توگه وساتي.

- دافغانستان دولت او اتباع حق لري چې ورغځېږي او خپرونې وکړي خو خارجي نشرات ددولت له خوا کنټرولېږي.
- دافغانستان اوسيدونکي دتجارتي، صنعتي او زراعتي شرکتونو دجوړولو حق لري.
- دافغانستان ټول خلک په فردي او ډله ايزه توگه ددولت ټولو مقاماتو ته دخپل حق دغوښتلو له پاره مراجعه کولای شي.
- دافغانستان ټول خلک دوپا زده کړې حق لري، ښوونځي ددولت له خوا اداره کېږي، غير مسلم اقليتونو په خپلو ديني زده کړو کښې آزاد او لومړنۍ زده کړې اجباري دي.
- دافغانستان ټول اوسيدونکي ددولتي قوانينو او شريعت په وړاندې مساوي حقوق لري.
- دافغانستان ټول اتباع دخپل استعداد او ددولت له اړتيا سره سم په ملکي ادارو کښې دکار کولو حق لري.
- په افغانستان کښې دټولو خلکو نغدي او جنسي شتمنۍ خوندي دي، دولت په زور دچا ملکيت نه شي غصبولی.
- دافغانستان دټولو اوسيدونکو استوگنځي داحترام وړ دي، هيڅ دولتي او غير دولتي افراد دقانون تر حکم پرته دچا کورته بې اجازې نه شي ورننوتلای.

- په عدلي محکمو کښې ټولې پيسې او دعواگانې دشریعت او قوانينو له مخې فيصله کېږي.
- دچا دمال مصادره کول او پر هغه اجباري کار کول بيخي منع دي.
- دهر ډول شکنجو ورکول منع دي (۳۵).

د ۱۹۳۰ کال اساسي قانون هم دالفاظو او کله هم دمفاهيمو په تغيير دافغانستان خلکو ته پورتنې حقوق ومنل (۳۶).

دهيواد د ۱۹۶۴ کال اساسي قانون پورتنې حقوق يو ځل بيا تثبيت کړل او يو څه زياتونې او څرگندونې يې پکښې وکړې، جرم يې شخصي کار وباله او نور چاته سرايت نه کوي. دانسان تعذيب يې حتی دحقايقو دکشف په لاره کښې هم رواو نه باله او په زور اخيستل شوی اقرار يې بې اعتباره ومانه، په محکمه کښې دمدافع وکیل درلودل دمتهم ديو حق په توگه ومنل شول، پوروييتوب دآزادۍ د محدوديت سبب نه گرځي، په هيواد

کښې دننه او له هيواد نه بهر د افغانانو تبعيد بند شو، افغانان خارجي دولت ته په تورن کيدو نه سپارل کيږي، دمخبراتو محرميت تضمين شو، د بيان آزادي ومنل شوه البته راډيو او تلويزيون د دولت ماکيت وگڼل شول، دقانون له مخې افغانانو ته دگټور خبرو چېرېلو اجازه ورکړه شوه، دناروغيو مخنيوی او تداوي ددولت وظيفه وگڼله شوه او کار دهر افغان فرض او حق وبلل شو. (۳۷)

۴- د بشرد حقونو نړيواله اعلاميه:

په افغانستان کښې د بشرد حقونو د خوندي کولو څلورمه منبع د بشرد حقونو نړيواله اعلاميه ده چې د ۱۹۴۸ کال د دسمبر په ۱۰ نيټه د ملگرو ملتو د عمومي ټولنې له خوا تصويب او ومنله شوه او افغانستان د ملگرو ملتو د يوه وفادار غړي په توگه همغه د تصويب په ورځ هغه ومنله او په هيواد کښې يې متنونه د هيواد په رسمي ژبو خپاره شول.

د بشرد حقونو اعلاميه چې د نړۍ د بيلابيلو هيوادونو د عنعنو، عقايدو، اديانو او تعاملاتو په نظر کښې نيولو سره جوړه شوې وه، د افغانانو له پاره هم مانوسه وه ځکه دوی تردې وړاندې دخپلې عنعنې، اسلامي احکامو او اساسي قوانينو له مخې دا حقوق تر ډيره حده پيژندل او ورته آشنا وو.

دې اعلاميې په خپلو د يرش گونو مادو کښې د بشرد سياسي، اجتماعي او اقتصادي حقوقو بيلابيل اړخونه وڅيړل، تعيين يې کړل او غړيو هيوادونو يې له منلو سره دهغو د تطبيق مکلفيت وموند.

دې اعلاميې له لومړۍ تر څلورمې مادې د بشرد ټول افراد آزاد او دحيثيت او حقوقو له پلوه برابر وگڼل، هر راز تبعيض يې رد کړ، هر څوک يې د ژوند، امنيت او آزادۍ مستحق وبلل او غلامي يې لغوه وگڼله.

له پنځمې تر يوو لسمې مادې پورې يې هر ډول شکنجه او مجازات رد کړل، دهر چا حقوقي شخصيت يې تثبيت کړ، ټول يې دقانون په وړاندې

برابر ویل، دانسان پر حقوقو دبلوسی په صورت کښې نوموړي ته آزادو محکمو ته دمراجعی حق ورکړ شو، په خپل سر توقیف او تبعید رد شو او تور جرم ونه گڼل شو.

له دوولسمې تر شپاړسمې مادې پورې دگور او لیکنو محرمیت، دهیواد په هره برخه کې دآزاد ژوند کولو یا دهیواد پریښودلو او یا په بل هیواد کښې د پناه اخیستلو حق، دتابعیت دټاکلو او دواده کولو حق، تثبیتیري.

اعلامیه له ۱۷ تر ۲۱ مادې پورې دفردي او اجتماعي ملکیت حق، د فکر، وجدان او مذهب دآزادی حق، دعقیدې، بیان او سوله ایزو ډلو دجوړولو حق، او دهیواد په اداره کښې دمستقیمې او غیر مستقیمې برخې اخیستلو حق وټاکل.

له ۲۲ تر ۲۵ مادې پورې دټولني هر غړي ته داقتصادي، اجتماعي او فرهنگي حقوقو تر لاسه کول ټاکل شوي او په گوته شوې چې دټولني هر غړي دکار، استراحت او تفریح او دځان او کورنۍ دروغتیا او رفاه حق لري.

په ۲۶ او ۲۷ مادو کښې دښوونې او روزنې او دخپل هیواد په فرهنگي او هنري چارو کښې دکلون حق راغلی دی.

په ۲۸ او ۲۹ مادو کښې هر چا ته حق ورکړل شوی داسې نظام وغواړي چې دا آزادي خوندي او دداسې ټولني په وړاندې مسؤلیت لري چې دا حقوق او وجایب عملي کړای شي.

داعلامیې وروستنی یا دیرشمه ماده څرگندوي چې ددې اعلامیې هیڅ یوه ماده هم باید داسې تفسیر نه شي چې کوم دولت، یا ډلې او یا فرد ته حق ورکړي چې دهغې له مخې په اعلامیه کښې یادې شوې آزادي یا له منځه یوسي او یایې دله منځه وړلو هڅه وکړي (۳۸).

په دې ترتیب موږ په خپل هیواد افغانستان کښې دبشر دحقوقو دتعیین، تثبیت، تأمین او تضمین له پاره بیلا بیل لاسوندونه درلودل چې که څه هم دټولني دپسماندگۍ، دحکومتونو دغیر ملي توب او دبهرنیو عواملو له امله لکه څنگه چې لازمه وه او لکه څنگه چې پورتنیوڅلورگونو منابعو ټاکلې وه په افغانستان کښې دبشر حقوق ټول نه وو تضمین او تطبیق شوي خو بیا هم تر ډیره حده بنيادي حقوق منل شوي او تطبیق شوي وو او ددې زمینه وه چې یو افغان لږ تر لږه خپل دا حقوق وغواړي.

له بده مرغه په وروستيو دوو لسيزو كښې د بشر دا ټول ټاكل شوي حقوق په يوه نه يوه ډول تر پښو لاندې شول او دا ټول افغاني، اسلامي او انساني موازين تر تيري لاندې راغلل چې بايد بيرته احيا او له ټولو ممكنو لارو نه تامين او تضمين شي.

اوس چې دافغانانو ټول حقوق په ملي او نړيواله سطحه تر پښو لاندې شوي نو داوسنيو شرايطو، حالاتو او امكاناتو په رڼا او د يادو شوو بشري منابعو په نظر كښې نيولو سره دافغانانو له پاره بايد د حقوقو يونوي غوښتنليك جوړ كړو، داسې غوښتنليك چې ددوی حقوق پكښې ځم په ځم و غوښتل شي، له اهم نه دمهم په لور ځامونه واخلو، له بنيادي حقوقو نه مدني او له ضروري حقوقو نه لو كسو حقوقو ته ورسېږو، زه بسم الله كوم او د افغانانو له پاره «دافغانستان د بشري حقوقو غوښتنليك» جوړوم او ستاسو دې لويې غونډې ته يې وړاندې كوم.

د افغانستان د بشر د حقوقو غوښتنلیک

سریزه :

په تیرو دوولسیزو کښې دافغانستان دخلکو هغه ټول بشري حقوق چې دملي عنعنې، اسلامي احکامو، اساسي قوانینو اودبشر دحقوقو دنړیوالې اعلامیې له مخې یې درلودل له بهر نه دتپل شویو کودتایي حکومتونو او وسله والو جگړو له امله تر پښو لاندې شول، دحقوقو ټول منابع په وحشیانه ډول له نظره وغورځول شول او دې تیریو ورځ په ورځ تر نن پورې تکاملي پراوونه ووهل.

په افغانستان کښې دبشر پر حقوقو باندي دتیري په پروسه کښې کورنیو او باندنیو لاسونو په گډه کار کړی او ددې ملت ددبخت کولو له پاره په نړیواله سطحه دسیسې او توطیې جوړې شوي او روانې دي.

دافغانانو دبشري حقوقو پر ضد په شویو او روانو جنایاتو کښې دنړۍ ابرځواکونه، یو شمیر گاونډي او یو شمیر نور مغرض هیوادونه او ورسره یو شمیر تطمیع شوي اووسله والي شوې داخلي ډلې شامل دي، دوی په گډه په یوه پلمه او بله پلمه په افغانستان کښې دبشري حقوقو پر ضد فعالیتونه کړي او دافغانستان قانوني نظم اوامن یی گډو ډکړي اوحتی زموږله خلکو نه یې دژوند حق چې دټولو حقوقو ابتداء ده هم سلب کړی دی. مور دبشر دحقوقو دثبیت، تعیین، تأمین او تضمین دټولو یادو شوو منابعو په نظر کښې نیولو سره له لویو هیوادونو، دافغانستان په مسأله کښې ښکیلو هیوادونو، گاونډیو هیوادونو، کورنیو وسله والو ډلو، داسلامي هیوادو سازمان او ملگرو ملتونو ته ددې غوښتنلیک په وړاندې کولو سره غواړو چې زموږ دحقوقو په احیاء کښې عملي گام واخلي او تردې زیات دافغانستان خلك له خپلو بشري حقوقو نه محروم نه کړي.

لومړۍ غوښتنه (دژوند حق:

له افغانانو نه دژوند حق په داسې ډول اخیستل شوی چې دگڼې له ماشوم نه نیولې تر نوي کلن او سل کلن بوډا پورې قصداً عمداً او بې له جرم او محاکمې وژل کېږي، ددې وژنو ساحه له هیواد نه بهر د مهاجرینو په لیکو کې هم روانه ده نو موږ تر هر څه وړاندې غواړو چې «افغانانو ته دې دژوند کولو حق ورکړل شي».

دوهمه غوښتنه (د مهاجرت او هیواد ته دستنیدو حق:

۱- ټول انساني منابع حکم کوي چې هیڅوک حق نه لري څوک له خپل هیواد نه په زور وباسي خو زموږ په ملیونونو کسان له خپل هیواد نه په زور ایستل شوي او سره له دې چې دوی هر آن هیله لري چې بیرته خپل هیواد ته ستانه شي اما بهرنیو مداخله کوونکي او کورني وسله وال مزدوران یې دوی ته د هیواد دعوت حق نه ورکوي او زمينه نه ورته برابروي موږ غواړو چې: هیواد ته د بیرته ستنیدو حق بیرته افغانانو ته ورکړل شي.

۲- کوم افغانان چې په پاکستان، ایران او نورو هیوادونو کې د مهاجرت ژوند تیروي د مهاجرت له حقوقو نه محروم دي، بشري مرستې پرې بندې شوې، د ټولو بشري حقوقو خلاف غورول کېږي، بنديانېږي او له ځینې هیوادونو نه په زور ایستل کېږي، د افغانو غوښتنه داده چې د مهاجرت حقوق یې ومنل شي.

درېمه غوښتنه (دامنیټ حق:

دامنیټ حق د بشر یو مسلم حق دی خو زموږ په هیواد کې امنیت له یوې خوا د پخواني شوروي د قواؤ، دکمونستي حکومت او مجاهدینو له

خواهښ کړای شوي مینونه تهدیدوي او له بلې خوا یې سره او په خپل سره وسله والې ډلې د هیواد په ګوت-ګوت کېښې موجودې دي او د امنیت پر حق تیری کوي نو موږ د ډاډمن امنیت حق غواړو او د امنیت د ټینګتیا په له پاره هیله کوو چې:

۱- په افغانستان کېښې دې د وطن د حفاظت له پاره ملي اردو جوړه شي.

۲- د هیواد د امنیت له پاره دې د پولیسو ملي تشکل رامنځ ته شي.

څلورمه غوښتنه) د واحد حکومت درلودلو حق:

په بشري حقوقو کېښې د هر هیواد له پاره دا ولس د خوښې د حکومت حق ورکړل شوی خو زموږ په هیواد کېښې د قوماندانانو او تنظیمونو په شمیر حکومتونه موجود دي او د هیواد بیلا بیلې اولسوالۍ د بیلا بیلو قوماندانانو او بیا د هیواد بیلا بیل ولایات د بیلا بیلو تنظیمونو په لاس کېښې دي چې د ادارو کیدلو پر مخی د تشنجونو دراولاړولو هڅې کوي موږ په لومړۍ قدم کېښې په هیواد کېښې یو واحد حکومت غواړو.

۴۳

پنځمه غوښتنه) په خپل هیواد کېښې د آزاد ګرځیدلو حق:

په خپل هیواد کېښې د آزاد ګرځیدلو حق د ټولو حقوقي منابعو ګډه غوښتنه ده خو زموږ خلک په ټول هیواد کېښې هڅې چې د هیواد په یوه برخه کېښې هم آزاد نه شي ګرځیدلی او وسله والې ډلې یې د پښتون، تاجک، اوزبک، هزاره، سني، شیعه یا هم د کابلي، هراتي، بامیاني، کندهاري او نورو سیمو داوسیدونکو په نامه نیسي، پیسې ترې اخلي، وهي یې، مثله کوي یې او وژني یې. موږ افغانان په خپل هیواد کېښې د آزاد ګرځیدلو حق غواړو!

شپږمه غوښتنه) د تبعيض ورکولو حق:

د افغانستان بيلا بيل قومونه له زرگونو کلونو راهيسې د يوه واحد ملت په توگه په خپل هيواد کېښي اوسيدلي، دوروري ژوند يې سره کړی، د خارجي دښمن په وړاندې په گډه جنگيدلي او خپل هيواد يې په گډه ساتلی دی. خو اوس بهرنيو لاسونو غيښي ډلې د تبعيض د پيدا کولو له پاره په افغانستان کېښي مؤظفې کړي او راز-راز قومي، ژبني، مذهبي او سيمه ايز بيلتونونه يې راپيدا کړي، موږ په خپل هيواد کېښي دهر راز تبعيض ورکيدل غواړو او خپل ملت ته چې يو واحد ملت دی او د تاريخ په اوږدو کېښي يې تشکل کړی دی دملي وحدت خط السير غواړو.

اوومه غوښتنه) د حيثيت خوندي کيدلو حق:

د افغانستان دنارينه و او ښځو حيثيت دوسله والو او زورورو کسانو له خوا تر تهديد لاندې دی هيڅ بې هيڅه بې عزته کيږي او خصوصاً دښځو حيثيت تر دوامدار تيروي لاندې دی، دوی له لارو او کورونو نه په زور بيولي کيږي، وسله والې ډلې دخپلو شيطاني غوښتنو د تسکين په خاطر جنسي تيروي پرې کوي چې حتی کله-کله يې بيا وژني هم، په زور او اکراه يې نکاح کوي او اتيا-اوبيا کلن سپين بېړی ځوانې پيغلې دوسلو او پيسو په زور ځان ته کېښوي. افغانان او خصوصاً افغاني ميرمنې دخپل حيثيت د ساتلو غوښتنه کوي.

اتمه غوښتنه) د يرغمل نيولو بندول:

وسله والې ډلې بې دفاع او بې گناه ځوانان او کسان يرغمل کوي او بيا دخپلې خوښې پيسې پرې غواړي. که کورنۍ يې پيسې ورنه کړای شي او يا يې ونه مومي نو بيا بې رحمانه وژل کيږي موږ غواړو چې دا يرغمل نيول دې بند شي.

نهمه غوښتنه) د کورونو محرمیت:

دهیواد په بیلا بیلو برخو کښې وسله والې ډلې ځان ته حق ورکوي چې دهرچا کور ته ورشي ه کور دخوښې سامان یې له ځانه سره یوسي او د مقاومت په صورت کښې دکور اوسیدونکي ژوبل او حتی مړه کړي، موږ په لومړیو ځایونو کښې دکور محرمیت او دحرمت خوندي کیدل غواړو!

لسمه غوښتنه) دشخصي ملکیت خوندي کیدل:

په افغانستان کښې دخلکو کورونه، دکرنې ځمکې او نور منقول او غیر منقول جايدادونه دوسلې په زور غصبیږي یا دوسلې په زور قبالي او اسناد تر لاسه کیږي، شخصي ملکیت دټولو قوانینو له مخې خوندي دی، نو موږ دافغانانو دشخصي ملکیتونو خوندي کیدل غواړو!

۴۵

یوولسمه غوښتنه) دملي ملکیت خوندي کیدل:

روان حالت په افغانستان کښې ټول منقول او غیر منقول ملي ملکیتونه تهدید کړي، دهیواد زیات موزیمونه، کتابخانې، آرشیفونه، دولتي ځمکې، ودانۍ، شرکتونه، موټر او نورې شتمنۍ یا لوټ شوي او یا دلوتیدو او شخصي ملکیت څرګیدو په حال کښې دی، موږ دافغانستان دملي ملکیتونو او شتمنیو خوندي کیدل غواړو!

دوولسمه غوښتنه) دتاریخي آثارو خوندي کیدل:

دافغانستان په تاریخي ځایونو کښې نړیوال قاچاقبران دکورنیو غلو په مرسته کیندنې کوي او زموږ تاریخي آثار په غلا بهرنیو هیوادو ته وړل کیږي.

۱- ددې غیر قانوني او غیر فني کیندنو مخه دې ونیوله شي.

۲- وړل شوي آثار دې یونسکو او نوري نړیوالې فرهنگي مؤسسې رانیسي او په افغانستان کښې دقانوني حکومت دراتلو تر وخته یې دې له ځان سره امانت وساتي.

دیارلسمه غوښتنه) دچاپیریال دککړیدلو مخنیوی:

دراز راز زهري او تباہ کونکو وسلو داستعمال له امان دافغانستان چاپیریال په وروستی پیمانہ ککړ شوی. اشرفه از فصلزده زهناہ شوی او ماحول خراب شوی دی. افغانان غواړي چې جگړې بندې او ورسره چاپیریال داوسیدو وړ وگرځي.

غوړلسمه غوښتنه) دکورونو په صحې شرایطو جوړیدل:

جگړو په افغانستان کښې تر نیمايي زیاتې ودانۍ وړانې کړي او بیا ودانیدل یې دصحې اړتیاؤ دمرعاتیدو غوښتنه کوي، افغانان غواړي چې دکلیو او کورونو په ودانولو کښې دصحې او بود براهولو او دکانالیزاسیون او نورو شرایطو په نظر کښې نیولو سره داستوګنځیو دپیا رغونې په لاره کښې مرسته وشي.

پنځلسمه غوښتنه) روغتیا یې خدمتونه رامنځ ته کیدل:

دجگړو ناوړه شرایطو دافغانستان زیات ځلک دراز راز روحي او جسمي ناروغیو سره مخامخ کړي او دا ناروغي په هغو موسمي او سیمه ایزو ناروغیو ورزیاتې شوې چې له پخوا نه په هیواد کښې موجودې وې، موږ غواړو چې په ټول افغانستان کښې لږ تر لږه لومړني روغتیا یې خدمات

چمتو کړای شی.

شپاړسمه غوښتنه) ښوونه او روزنه پراېرول:

په هیواد کېنې ددوو لسیزو پر له پسې جگړو دښوونې او روزنې طبیعي لړۍ شلولې او هم که چیرې دښوونې او روزنې زمينه وه هغه دخارجي هیوادونو او له هغوی سره دتړلو ډلو په خوښه وه چې زموږ ملي غوښتنې پکښې په نظر کېنې نه وې، موږ په خپل هیواد کېنې دملي ښوونې او روزنې دلړۍ بیا پیلیدل غواړو.

اوولسمه غوښتنه) دنجونو له پاره دزده کړو تهیه کول:

په افغانی ټولنه کېنې روانو کړکېچونو دنجونو زده کړو ته درنه ضریه ورکړې، سره له دې چې اسلام دعلم زده کړه په نارینه او ښځه فرض بولي خو یا دامنیتي ملحوظاتو او یا نورو موانعو له امله دنجونو زده کړې تر ژوو تحدید او تهدید لاندې دي، افغانی نجونو ته دې دپیلې او پراخې زده کړې لاره هواره شي.

اتلسمه غوښتنه) دقوانینو جوړیدل :

افغانی ټولنه چې دجگړو او ناعاقبت اندیشه واکدارانو له امله دځنگل دقانون غیږې ته لویدلې، دژوند دبیلو بیلو برخو دبیا تنظیم له پاره قانوني بهیر ته اړه لری نو موږ غواړو چې دضرورتونو او اولیتونو په بنا داساسي قانون په شمول دنورو فرعي قوانینو په جوړولو لاس پورې شي او ورو ورو زموږ ټولنه یو ځل بیا دقانون غیږې ته ولوړي.

نولسمه غوښتنه) خلکو ته د هويت او نمايندگۍ حق:

د گام په گام حقوقو تر لاسه کولو په لړ کښې افغانان هم دنورو انسانانو غونډې حق لري چې دخپل اجتماعي او سياسي برخليک په ټاکلو کښې برخه ولري، په دې برخه کښې ډير زيات موانع شته، ديلا بيلو اقوامو، مذهبو او سيمو دنفوسو د تناسب احصايې په لاس کښې نشته او خارجي هيوادونه موږ ته د فرضي او غرضي احصايو په جوړولو بوخت دي، موږ غواړو چې په خپل وار دملگرو ملتو تر څارنه لاندې په ټوله هيواد کښې سرشمير نه وشي او دقيقې احصايې تر لاسه شي. بيا دهمدې احصايو له مخې دنژادي او مذهبي تناسبونو په نظر کښې نيولو سره د هيواد نوي اداري ویش وشي او خلک دې ته چمتو شي چې په راتلونکې کښې دخپلې خوښې نماينده ولري.

شلمه غوښتنه) د بيان د آزادۍ حق:

په اوس وخت کښې په هيواد کښې دننه او له هيواد نه بهر افغانان د بيان د آزادۍ حق نه لري او که چا خپل فکر څرگند کړي په هيواد کښې دننه او بهر بنديان شوي، وژل شوي او يا په مرگ تهديدېږي، زموږ په گام په گام غوښتنو کښې د بيان د آزادۍ حق بايد تضمين شي.

يوويشتمه غوښتنه) د آزاد تجارت حق:

په اوس وخت کښې دافغانانو تجارتي فعاليتونه تر سختو تهديدونو او دلوهارو تر خوښې لاندې دي، غير قانوني ولې ملا ماتونکې پيسې دمحصول په نامه تري اخلي او يايې ټول مال لوټوي، بشري قوانينو دا حق هر انسان ته تثبيت کړي او افغانان هم د آزاد تجارت حق غواړي.

دوه ويشتمه غوښتنه) د آزادو فرهنگي فعاليتونو حق:

ناوړه حالاتو د افغانانو فرهنگي او هنري فعاليتونه مختق کړي او په دې هکله افغانانو ته دخپلو استعدادونو د تبارز زمينه بنده ده زموږ د گام په گام حقوقو په لږ کيښي د آزادو فرهنگي او هنري فعاليتونو غوښتنه هم شامله ده.

درويشتمه غوښتنه) د شکنجوي بدلولو حق:

وسله والي او د هيواد په بيلا بيلو برخو حاکمي ډلې دنپول شويو کسانو په شکنجه کولو، مثله کولو او وژلو هم نه بنديري او ځيني رواني ناروغان له دې کارونو نه خوند اخلي، شکنجه بايد بنده شي او څوک بهي له حقه ونه خوړول شي.

څلېرويشتمه غوښتنه) د دفاع حق:

له افغانانو نه دنپول کيدو په وخت کښي د دفاع حق اخيستل شوی موږ په خپل وار ددې حق د احياء غوښتنه کوو او غواړو چې افغانانو ته هم لکه نورو انسانانو غوندې په محکمو کښي د دفاع او سپيناوي حق ورکړل شي. او همدا راز افغانانو ته حق ورکړل شي چې:

- ۱- دخپل هيواد ملي خايتان او جنايتکاران محاکمې ته راکاږي.
- ۲- پر خپل هيواد د تيري کورونکو خارجي ځواکونو نه د جنگ تاوان وغواړي.

پنځمه ويشتمه غوښتنه) د گوندونو جوړولو حق:

په افغانستان کښي تر اوسه گوندونه په قانوني توگه نه دي تشکيل شوي له همدې امله په هيواد کښي تش په نامه رامنځ ته شوي گوندونه په

خپل خپل وار له پر دو سره تړلي راغلي او يا د پردو غيږې ته لويدي او د افغانستان ټولې روانې بديختۍ همدې له نورو سره تړلو او دنورو په گټو ولاړو حزبونو رامنځ ته کړې نو افغانان بايد قانوني حق ولري چې دخپلو ملي غوښتنو په رڼا کښې گوندونه جوړ کړي او په افغانستان کښې دگوندونو قانوني فعاليت پيل شي.

شپږويشتمه غوښتنه (دشورۍ درلودلو حق):

له افغانانو نه ددوی په سرنوشت ټاکلو کښې دغماينده درلودلو حق اخیستل شوی دوی ته هم بايد دنورو انسانانو غوندې حق ورکړل شي چې دزمینې له مساعديدلو سره خپل نمايندگان وټاکي او دهيواد مرکزي شورۍ ته يې وليږي.

اووه ويشتمه غوښتنه (دانتخابي حکومت حق):

د يو شمير نورو گڼو حقوقو تر تضمین وروسته بايد افغانانو ته حق ورکړل شي چې له خپلو نمايندگانو نه جوړ انتخابي حکومت رامنځ ته کړي او په دې توگه دغير ملي حکومتونو او له بهر نه دصادرو شويو حکومتونو مخه ونیوله شي.

اته ويشتمه غوښتنه (دکار حق):

په اوس وخت کښې په وسله والو ډلو کښې دځوانانو دځای پر ځای کيدلو يو علت هم بيکاري ده، افغانانو ته بايد له استعداد سره سم دکار کولو زمينه مساعده شي او دا پياوړې مټې چې دکار سرشار استعداد لري په بيلا بيلو ساحو کښې دهيواد دبيا ودانۍ له پاره په کار ولويږي. همدا راز دې دهيواد يتيمانو او معلولينو ته دکارونو په برخه کښې اولويت او ددوی له توان سره سم کارونه تهيه کړای شي.

نه ويستمه غوښتنه) د تېټيدلو مغزونو راستنيدل:

روانو وړانونکو حالاتو د افغانستان بې شميره مغزونه دنړۍ د هيوادونو سرگردان کړل او يا هم په تيرو دوو لسيزو کښې ځينې افغاني ځوانان په نورو هيوادونو کښې وروزل شول، دنړۍ ټول هيوادونه بايد داسې تشويقي زمينې مساعدې کړي چې دا علمي او دکار مغزونه بيرته هيواد ته راستانه او په کار بوخت شي.

ديرشمه غوښتنه) د لاسوهنو بندول:

د افغانستان په چارو کښې ډير بهرني او ورسره تړلي کورني لاسونه دعجيبو او غريبو منطقو نو په درلودلو سره د افغانانو د ژوند په ټولو يادو شويو برخو کښې په مداخله او لاسوهنه بوخت دي، افغانان غواړي چې هيڅ فرد، ډله يا دولت بايد د دې حق ونه لري چې د افغانستان دملي گټو، ملي خپلواکۍ او ملي وحدت خلاف لاسوهنې وکړي، لسونې وکړي اولاس غزونې وکړي!

پاڼليکونه:

- (۱) کهزاد، ارواښاد استاد احمد علي: «افغانستان در پرتو تاريخ» ۲۲ مخ، د کتاب چاپولو مؤسسه، ۱۳۴۶، کابل.
- (۲) دويدي سرودونو د پيژندگلوي له پاره وگورئ: «گزيده- ريگويدا» د ډاکټر محمد رضا جلايي نائيني تحقيق او ژباړه، د نقره چاپ، ۱۳۶۷، تهران.
- (۳) دديس کليمه د پښتو په پرديس (مسافر) کښې اوس هم ژوندی ده چې د «پردي ديس» نه جوړه ده.
- (۴) د تفصيل له پاره وگورئ کهزاد: «تاريخ افغانستان» لومړی ټوک ۱۱۵-۱۱۹ مخونه، انجمن تاريخ، ۱۳۲۰ کال، کابل.
- (۵) همدا پورتنی اثر، ۱۲۵-۱۲۶ مخونه.
- (۶) دهمدې اثر ۱۲۶-۱۳۰ مخونه.
- (۷) دهمدې کتاب ۱۱۹ مخ.
- (۸) ريشيان د آريايي ټولنې شاعران وو چې خلکو ته به يې پندونه او لارښوونې د شعر په بڼه رسولي او بيا به خوله په خوله ليريدلې.
- (۹) د زردشت او دهغه د تعليماتو په باب وگورئ: «اوستا» د هاشم رضي ليک او تحقيق، د فروهر چاپ، ۱۳۶۳، تهران، «اوگاتها» د مويدي فيروز آذر گشسپ ترجمه او تفسير دوه ټوکه، ۱۳۵۱، تهران.
- (۱۰) د تفصيل له پاره وگورئ: رفيع، حبيب الله: «جرگې او دافغاني جرگو اجتماعي او رواني ارزښتونه» د آزاد افغانستان د ليکوالو ټولنه، ۱۳۷۴ کال، پيښور.
- (۱۱) د دې کوډونو د تفصيل له پاره وگورئ: پژواک، استاد عبدالرحمن «تعاملات حقوقيه و جزائيه ملي» سالنامه، کابل، ۱۳۱۸ کال، ۳۵۸-۳۴۱ مخونه، پښتو ټولنه، کابل.
- (۱۲) قرآن کریم، د المائده سورة، ۳۲ آية.

- (١٣) قرآنكريم، دالنساء سورة، ٩٣ آية.
(١٤) قرآن كريم، دالنساء سورة، لومرى آية.
(١٥) قرآن كريم، دالحجرات سورة، ١٣ آية.
(١٦) قرآن كريم، دالروم سورة، ٢٢ آية.
(١٧) قرآن كريم، دالاسراء سورة، ٢٢ آية.
(١٨) قرآن كريم، دالزمر سورة، ٦ آية.
(١٩) قرآن كريم، دالبقرة سورة، ١٨٧ آية.
(٢٠) قرآن كريم، دالبقرة سورة، ٣١ آية.
(٢١) قرآن كريم، دالتوبة سورة، ٣٣ آية.
(٢٢) قرآن كريم، دالقلم سورة، لومرى آية.
(٢٣) قرآن كريم، دالعلق سورة، ٤ آيت.
(٢٤) دابن ماجه په روايت حديث.
(٢٥) قرآن كريم، دالنور سورة، ٢٨ آية.
(٢٦) قرآن كريم، دالحجرات سورة، ٦ آية.
(٢٧) پة نسايى او ترمذى كنبى راغلى حديث.
(٢٨) قرآن كريم، دالشورى سورة، ٣٨ آية.
(٢٩) قرآن كريم، دآل عمران سورة، ١٥٩ آية.

- (۳۰) قرآن کریم، دالبقرة سورة، ۱۵۱ آية.
- (۳۱) قرآن کریم، دابراهيم سورة، ۴ آية.
- (۳۲) قرآن کریم، دالنساء سورة، ۵۹ آية.
- (۳۳) قرآن کریم، دالبقرة سورة، ۲۵۶ آية.
- (۳۴) قرآن کریم، دالنساء سورة، ۹۷ آية.
- (۳۵) اساسي نظامنامه دافغانستان، ۵-۹ مخونه، لومړی چاپ، ۱۳۰۲ کال، کابل.
- (۳۶) اصول اساسی دولت علیه افغانستان، د ۱۳۱۰ کال د لړم د ۹ نېټې تصویب، له ۹ تر ۲۶ مادی پورې.
- (۳۷) دافغانستان اساسی قانون، له ۲۵ تر ۴۰ مادی پورې، ۱۳۶۳ کال، کابل.
- (۳۸) دېشر د حقوقو د اعلامیې د بشپړ متن له پاره وگورئ: تعاون، ۳ کال، ۴ گڼه، ۳۸-۴۲ مخونه، ۱۳۷۴، عقرب، پېښور.

B
4.50
RAF
6361

د امان کتاب لڅېړونو شخصه
پېښور

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**